

МЕТОДИКА ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Здійснено систематизацію підходів щодо послідовності проведення економічного аналізу на промислових підприємствах за часів планово-адміністративної економіки і ринкових відносин, удосконалено сучасну методика економічного аналізу за рахунок висунення вимог до неї, враховуючи сучасні умови господарювання, і розширення об'єктів аналізу

Постановка проблеми. В умовах постіндустріальної економіки переглядається традиційний підхід до порядку проведення економічного аналізу. Оскільки методика економічного аналізу, яка сформувалася в період планово-адміністративної економіки та полягала у виявленні відхилень фактичних значень досліджуваних показників від запланованих, перестає відповідати вимогам часу. Якщо за часів планової економіки управління підприємством було орієнтоване на виконання державного плану, характерним було дотримання стратегії “виробництва заради виробництва”, то за ринкових відносин управління процесом виробництва орієнтоване на споживача продукції. У ринкових умовах, характерними особливостями яких є невизначеність та ризик, управлінські рішення, що приймаються керівництвом підприємства, спрямовані на ефективне використання фінансових, матеріальних і трудових ресурсів; забезпечення оптимального рівня доходів і витрат підприємства, оцінку надійності ділових партнерів підприємства, аналіз та прогнозування можливих тенденцій зміни факторів зовнішнього середовища, що в кінцевому підсумку забезпечить можливість отримання підприємством постійно зростаючого розміру прибутку. Виконання цих умов впливає на зміну змістовного наповнення методики економічного аналізу, яка повинна їх враховувати з метою забезпечення максимальної оперативності та економічності аналітичного процесу, досягнення адаптації методики аналізу до запитів користувачів.

За даних умов об'єктивну оцінку та прогнозування розвитку підприємства на найближчу перспективу неможливо здійснити без науково обґрунтованої методики проведення економічного аналізу, яка повинна відповідати вимогам власника (керівництва) підприємства, враховувати динамічний стан ринкового середовища, на формування якого впливає діяльність конкурентів, покупців, постачальників; стан та можливі тенденції зміни рівня інфляції, безробіття; ринкова кон'юнктура; законодавчий вплив та інші фактори зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Удосконаленню методики економічного аналізу господарської діяльності підприємства приділена увага таких вчених, як І.П. Житної, В.М. Івахненко, Є.П. Кожанової, А.М. Нескреби, І.П. Отенка, П.Я. Поповича, Н.В. Тарасенка, Л.Н. Чечевіциної. Розробкою методики економічного аналізу, яка б найбільшою мірою відповідала сучасним умовам господарювання, займаються С.Б. Барнгольц, Ф.Ф. Бутинець, В.В. Ковальов, Є.В. Мних, В.В. Осмолівський, Г.В. Савицька, М.Г. Чумаченко та інші.

Метою дослідження є узагальнення підходів щодо послідовності проведення економічного аналізу на промислових підприємствах, удосконалення методики економічного аналізу за рахунок визначення її змістовного наповнення при зміні умов функціонування економічних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для удосконалення методики економічного аналізу слід розібратися у її змістовному наповненні. У загальному розумінні під методикою економічного аналізу розуміють сукупність конкретних прийомів, способів та засобів, що використовуються в процесі проведення економічного аналізу в раніше визначеній послідовності їх використання для досягнення поставленої мети. Проф. Є.В. Мних, А.Д. Бутко визначили методикою "... сукупність методів, прийомів і окремих способів, які виражають алгоритм розв'язання аналітичної задачі чи їх комплексу" [37, с. 25]. Відзначимо, що методика економічного аналізу є не лише сукупністю способів, прийомів, дій, але конкретизацією методу, доведення його до інструкцій, алгоритму, тобто методика відображає послідовність виконання аналітичних процедур (дій) та є своєрідною інструкцією виконання суб'єктом визначених операцій відповідно до умов проведення дослідження та його об'єктів. Крім того, зміст поняття "методика" передбачає необхідність її застосування щодо практичного виду діяльності, якою і є економічний аналіз.

Існують різні точки зору науковців щодо послідовності проведення економічного аналізу. Так, автори І.П. Житна, А.М. Нескреба [13], В.М. Івахненко [14], Є.П. Кожанова, І.П. Отенко [19], Є.В. Мних, Д.І. Ференц [25], П.Я. Попович [29], Г.В. Савицька [31], Н.В. Тарасенко [35], Л.Н. Чечевіцина [41] пропонують використовувати ту ж послідовність проведення економічного аналізу, яка застосовувалася в радянський період (від оцінки показників виробництва продукції до аналізу показників фінансового стану підприємства). Проф. Ф.Ф. Бутинець [11], проф. Є.В. Мних [26], В.В. Осмолівський [36], В.І. Стражев [3] вважають більш пріоритетним за ринкових умов фінансовий аспект господарської діяльності підприємства і пропонують розпочинати аналітичне дослідження з оцінки показників, які відображають фінансовий стан підприємства, а завершувати проведення економічного аналізу – оцінкою показників, які характеризують виробничу сторону діяльності підприємства.

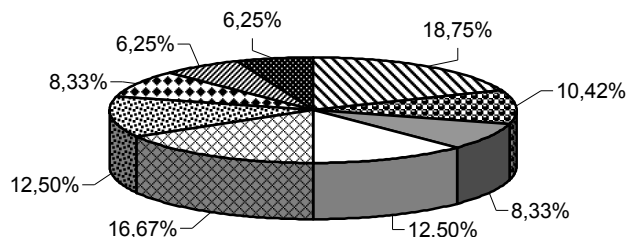
Майже всі дослідники вважають необхідним проведення економічного аналізу всіх сторін господарської діяльності підприємства для того, щоб сформувавши чітке уявлення про стан і тенденції зміни, взаємозв'язки і взаємообумовленість господарських явищ та процесів, які відбуваються на підприємстві. Проте О.О. Максютов пропонує наступне трактування методики економічного аналізу "... це документ, що регламентує проведення аналізу конкретних об'єктів, предметів за певними напрямками. У методиці аналіз розглядуваного об'єкта представляється за певною логікою, етапами і розділами з використанням багатьох методів аналізу, формул розрахунку, таблиць, діаграм та ін." [22, с. 65]. Тобто вчений виділяє індивідуальні методики за окремими об'єктами.

Окремі автори проф. М.І. Баканов, проф. А.Д. Шеремет [6], проф. Ф.Ф. Бутинець [11], М.В. Дембінський [9], Є.П. Кожанова, І.П. Отенко [19], В.В. Осмоловський [36], проф. Г.В. Савицька [31], М.І. Солопенко [33], Н.В. Тарасенко [35], Т.М. Чебан [40], проф. А.Д. Шеремет [43], М.І. Яцків [44] пропонують називати аналіз всіх сторін господарської діяльності комплексним. Проте постає питання, чи доцільно лише всебічний аналіз господарської діяльності підприємства називати комплексним, адже, як зазначають автори С.Б. Барнгольц [7], В.А. Белобородова [4], Л.Л. Єрмолович [12], В.І. Іващенко, М.А. Болюх [10], Л.І. Кравченко [21], А.Ш. Маргуліс [23], Ц.Р. Остринська [27], І.І. Поклад [28], П.Я. Попович [29], Г.В. Савицька [31], Н.В. Тарасенко [35], характерною особливістю методу економічного аналізу, незалежно від повноти охоплення об'єкту дослідження, є комплексність.

У сучасних умовах існують погляди науковців, що необхідно вивчати зарубіжний досвід проведення економічного аналізу в ринкових умовах та використовувати ті елементи методики економічного аналізу зарубіжних країн, які можуть бути успішно адаптовані до вітчизняних умов господарювання. Проте методику аналізу господарської діяльності зарубіжних країн не можна просто скопіювати, оскільки вона орієнтована на діяльність великих підприємств, що функціонують у розвинутих ринкових умовах, свідченням цього є той факт, що "методику ФУДН (Федерального управління зі справ про неплатоспроможність підприємств), скопійовану у 1994 р. в короткому, спрощеному варіанті із західних зразків, виявилось практично неможливо застосувати у Росії, оскільки 75 % підприємств, відповідно до її критеріїв, були б визнані банкрутами" [1, с. 8].

Складність процесу проведення економічного аналізу, наявність значної кількості факторів, які впливають на досліджувані показники, наявність складної системи взаємозв'язків та взаємозалежностей між показниками господарської діяльності підприємства та факторами, які здійснюють вплив на їх формування

вимагає розробки певної методики економічного аналізу, яка буде враховувати зв'язки між її окремими структурними елементами. Підходи авторів до формулювання складових елементів методики економічного аналізу відображено в рис. 1.

- Визначення об'єктів та завдань комплексного економічного аналізу, складання плану аналітичної роботи
- Розробка системи синтетичних і аналітичних показників, за допомогою яких характеризується об'єкт економічного аналізу
- Розробка послідовності проведення аналітичного дослідження
- Формування переліку організаційних етапів проведення аналітичного дослідження, розподіл обов'язків між службами підприємства при проведенні комплексного аналізу
- Збір та підготовка інформації, необхідної для аналітичного дослідження
- Аналітична обробка інформації за допомогою обраних способів та прийомів її аналізу
- Оцінка, узагальнення і оформлення результатів аналітичного дослідження
- Виявлення невикористаних резервів підвищення ефективності господарювання та розробка комплексу заходів щодо їх використання
- Розробка та контроль за виконанням заходів з усунення виявлених недоліків

Рис. 1. Підходи авторів щодо виділення складових методики економічного аналізу

Отже, всі дослідники вважають, що для ефективного проведення аналітичного дослідження необхідно визначити перелік об'єктів дослідження та завдань, які необхідно вирішити в процесі здійснення економічного аналізу, скласти план аналітичної роботи. На наступному етапі аналітичного дослідження автори Ф.Ф. Бутинець [11], В.М. Мельник [7], Є.В. Мних [26], Г.В. Савицька [31], Н.Н. Селезньова [32] вважають необхідним здійснення розробки системи синтетичних і аналітичних показників для всебічної характеристики об'єкта аналітичного дослідження, встановлення взаємозв'язків між досліджуваними показниками та порядку їх розрахунку. На наступних етапах проведення економічного аналізу, на думку більшості дослідників, розробляється послідовність проведення аналітичного дослідження, збір та аналітична обробка відібраної інформації. Автори Є.В. Мних [26], В.В. Осмоловський [36], Г.В. Савицька [31], Н.Н. Селезньова [32] виділяють

обов'язковим заключним етапом аналітичного дослідження здійснення оцінки, узагальнення та оформлення результатів економічного аналізу після чого, з позиції В.М. Мельника [7], В.В. Осмолівського [36], Г.В. Савицької [31], здійснюється розрахунок невикористаних резервів підвищення ефективності господарювання та розробка комплексу заходів щодо їх ефективного використання і усунення недоліків господарської діяльності підприємства, виявлених економічним аналізом. Не погоджуємося з останнім твердженням науковців, оскільки економічний аналіз займається лише розробкою заходів щодо підвищення ефективності господарської діяльності підприємства, а функція контролю за впровадженням запропонованих заходів належить до компетенції господарського контролю.

Одним з дискусійних питань методики економічного аналізу, що потребує вирішення, є розробка обґрунтованої послідовності його проведення, яка б враховувала наявні взаємозв'язки і підпорядкованість об'єктів аналітичного дослідження, особливості зовнішнього оточення підприємства. У навчальній літературі пропонується два підходи до проведення економічного аналізу всіх сторін діяльності суб'єкта господарювання, який автори називають комплексним. З цього приводу справедливо зазначає проф. Г.В. Савицька, що "кожне економічне явище, кожен процес частіше за все визначається не одним відокремленим, а комплексом взаємопов'язаних показників. Наприклад, ефективність використання основних засобів характеризує рівень фондоддачі, фондомісткості, рентабельності, продуктивності праці тощо. Внаслідок цього вибір і обґрунтування системи показників для відображення економічних явищ і процесів (об'єктів дослідження) є важливим методологічним питанням аналізу господарської діяльності. Від того наскільки показники повно і точно відображають сутність явищ, які вивчаються, залежать і результати аналізу" [30, с. 39]. Звісно для проведення аналітичного дослідження всіх сторін діяльності підприємства та надання об'єктивних висновків необхідно оцінити всі показники, які характеризують різноманітні об'єкти господарської діяльності підприємства та фактори, які впливають на їх формування, а також необхідно враховувати взаємовплив та взаємообумовленість факторів і показників.

Залежно від пріоритетності цілей господарювання підприємства та сукупності факторів зовнішнього середовища, які здійснюють вплив на функціонування підприємства, пропонуються наступні підходи до послідовності проведення економічного аналізу (табл. 1).

Таблиця 1. Підходи до послідовності проведення економічного аналізу всіх сторін діяльності підприємства у період планово-адміністративної економіки і в умовах ринкових відносин

За часів планово-адміністративної економіки (М.І. Баканов, А.Д. Шеремет [6], А.Д. Шеремет [43])	1. Попередній огляд показників господарської діяльності
	2. Аналіз організаційно-технічного рівня підприємства
	3. Аналіз ресурсозабезпеченості та ефективності використання ресурсів
	4. Аналіз витрат на виробництво продукції
	5. Аналіз фінансового стану, фінансових результатів діяльності підприємства
У період ринкових відносин (Є.В. Мних [26])	1. Аналіз можливостей функціонування підприємства в умовах ринкового середовища (маркетинговий аналіз, аналіз планів економічного розвитку, соціально-економічних аспектів діяльності підприємства, законодавче регулювання)
	2. Аналіз результатів діяльності суб'єкта господарювання (виробничих результатів, ресурсозабезпеченості, витрат на виробництво продукції, фінансових результатів)
	3. Аналіз ефективності функціонування суб'єкта господарювання (аналіз фінансового стану, аналіз ефективності форм власності і форм господарювання, аналіз ефективності системи менеджменту)

За часів планово-адміністративної економіки оцінка показників діяльності підприємства здійснювалася з точки зору повноти виконання плану. Основним фактором, який здійснював вплив на діяльність підприємства, був державний план, на досягнення показників якого була спрямована діяльність будь-якого суб'єкта господарювання. Економічний аналіз був направлений на виявлення відхилень фактичних значень досліджуваних показників від запланованих та виявлення факторів, які спричинили ці зміни. Схема проведення економічного аналізу, запропонована проф. М.І. Бакановим [6] та проф. А.Д. Шереметом [43], яка свого часу використовувалася на радянських підприємствах, відображає основні взаємозв'язки між показниками господарської діяльності. У ринкових умовах відбувається зміщення пріоритетних завдань, яким було підпорядковане проведення економічного аналізу. Послідовність здійснення економічного аналізу, яку пропонується використовувати проф. Є.В. Мнихом за ринкових умов, відображає абсолютно новий підхід до організації та методики здійснення аналітичного дослідження. Оскільки перед тим, як розпочати свою господарську діяльність, суб'єкт господарювання має з'ясувати доцільність виходу на ринок та спрогнозувати ефективність випуску певного обсягу продукції, її конкурентоспроможність, співставити прогнозований розмір витрат та прибутку і зорієнтувати свою діяльність на випуск необхідного асортименту продукції, що надасть змогу підприємству отримувати постійно зростаючий розмір прибутку та зайняти стійку позицію на ринку в найближчій перспективі. Аналіз основних показників господарської діяльності підприємства (ресурсозабезпеченості підприємства та ефективності використання ресурсів, собівартості продукції, фінансових результатів, фінансового стану) здійснювався як в період планово-адміністративної економіки, так і в період ринкових відносин, однак завдання та система оціночних показників економічного аналізу була різною, відповідала практичним вимогам відповідного періоду часу.

Отже, за часів планово-адміністративної економіки серед авторів сформувався єдиний підхід щодо порядку проведення економічного аналізу – від оцінки показників виробництва і реалізації продукції до дослідження узагальнюючих показників фінансового характеру. За ринкових відносин сформувалося два підходи щодо послідовності проведення економічного аналізу всіх сторін господарської діяльності підприємства: 1) від оцінки показників виробництва до оцінки фінансових показників діяльності суб'єктів господарювання (І.П. Житна, А.М. Нескреба [13], В.М. Івахненко [14], Є.П. Кожанова, І.П. Отенко [19], Є.В. Мних, Д.І. Ференц [25], П.Я. Попович [29], Г.В. Савицька [31], Н.В. Тарасенко [35], Л.Н. Чечевіцина [41]); 2) від оцінки фінансових показників діяльності суб'єктів господарювання до оцінки показників виробництва (Ф.Ф. Бутинець [11], Є.В. Мних [26], В.В. Осмоловський [36], В.І. Стражев [3]). Окремі дослідники проблем економічного аналізу не погоджуються із запропонованою послідовністю проведення аналітичного дослідження останньою групою авторів. Так, М. Ковбасюк вважає, що послідовність проведення економічного аналізу повинна відповідати послідовності перебігу господарських процесів та явищ, що вивчаються [18, с. 8], тобто, з позиції автора, аналітичне дослідження слід розпочинати з вивчення виробничої та комерційної діяльності об'єкта, а після цього переходити до оцінки фінансових результатів і фінансового стану його діяльності. Незалежно від наведених вище підходів до аналізу економічного аналізу діяльності підприємства, кожен етап методики аналізу може здійснюватися від оцінки первинних показників діяльності підприємства до вивчення узагальнюючих показників і навпаки.

Автори І.І. Цигилик, С.О. Кропельницька [39, с. 94] пропонують розпочинати проведення економічного аналізу з визначення точки беззбитковості, критичного обсягу виробництва. Тоді, вважають науковці, не буде таких підприємств, які в умовах ринку працюють збитково, тобто на благодійній основі. Проте, потрібно також враховувати той факт, що в ринкових умовах виробництво не повинно здійснюватися заради виробництва, а повинні враховуватися потреби та смаки споживачів, а також насиченість ринку товарами відповідної якості. Адже, запланований мінімальний обсяг продукції, який повинен забезпечити беззбиткове функціонування підприємства, може залишитись нереалізованим на складі. Тому погоджуємося з думкою Л.В. Стеценка, що “перед тим, як вкладати певні капітали в діяльність підприємства, необхідно визначити головне питання – щодо доцільності функціонування даного підприємства взагалі в даному регіоні у визначеному напрямку. Це питання може бути вирішено тільки при проведенні, насамперед, вивчення ринку, на якому підприємство планує працювати. Розв'язання проблеми вибору сфери діяльності неможливе без проведення аналізу маркетингової діяльності підприємства, який дозволяє не тільки обрати напрямок, а й визначити можливу ефективність вкладення капіталів” [34, с. 491].

Фінансовий аспект господарювання є пріоритетним в умовах ринкових відносин і автори Ф.Ф. Бутинець [11], Є.В. Мних [26], В.В. Осмоловський [36], В.І. Стражев [3] пропонують розпочинати аналітичне дослідження з оцінки показників фінансового стану. Вважаємо, що послідовність проведення економічного аналізу не повинна базуватися на пріоритетності аспектів господарської діяльності підприємства, а впливати із сутності предмету економічного аналізу, тобто відображати причинно-наслідкові зв'язки між досліджуваними явищами. Отже, аналітичне дослідження в залежності від поставлених завдань може розпочинатися або аналізом первинних показників (причин), які зумовили або вплинули на формування відповідного рівня результативних показників діяльності підприємства (наслідків) (прогнозний аналіз), або аналізом результативних показників діяльності підприємства (наслідків) для дослідження причин, що їх зумовили (ретроспективний аналіз).

У ринкових умовах, які характеризуються жорсткою конкуренцією, невизначеністю та ризиком, проведення економічного аналізу повинно бути орієнтоване не лише на вивчення фактів господарського життя, які відбулися в попередньому звітному періоді та тенденцій їх зміни, але і на розробку перспективних напрямів діяльності підприємства, що забезпечить відповідність методики економічного аналізу зростаючим вимогам практики господарювання. Таким чином, методика економічного аналізу господарської діяльності підприємства повинна відповідати ряду вимог (рис. 2).

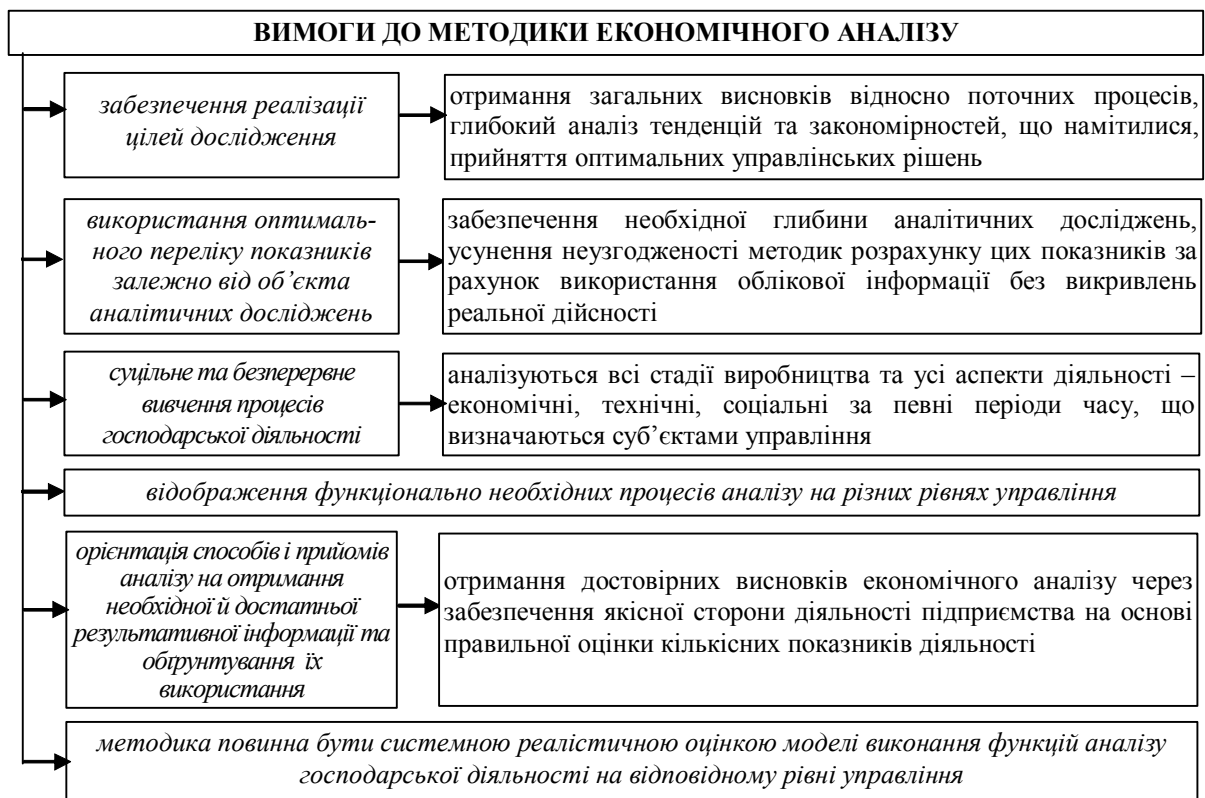

Рис. 2. Запропоновані вимоги до методики економічного аналізу діяльності підприємства, враховуючи сучасні умови господарювання

Відповідаючи наведеним вище вимогам, методика економічного аналізу наближається до життєвих потреб підприємства, відповідатиме повсякденним запитам управління, стає надійним економічним інструментом управління підприємством.

Щодо необхідності розробки оптимального переліку показників для проведення економічного аналізу була висловлена думка ще в радянські часи А. Аксененко [2, с. 27], С.Б. Барнгольц [8, с. 24] на сторінках журналу “Бухгалтерский учет” і була одним з напрямів удосконалення аналітичної роботи як на радянських підприємствах, так і не втратила своєї актуальності в умовах ринкових відносин. Так, на сучасному етапі розвитку економіки фінансовий директор ДК “Агама” (Москва) А. Кривенко зазначає, що при розробці оптимального переліку показників потрібно враховувати стратегію компанії і цілі, яких вона прагне досягти. Якщо ж набір показників просто взяти із підручника, то такий фінансовий аналіз не принесе підприємству ніякої користі [15]. Фінансовий директор медичного центру “АСК-Мед” (Єкатеринбург) К. Кадилова вказує на те, що система оціночних показників повинна враховувати специфіку діяльності підприємства, показники мають аналізуватися з визначеною періодичністю відповідно до потреб менеджменту і вимог бізнесу [15]. Заступник фінансового директора компанії “Фосагро” (Москва) А. Черепанов зазначає, що розрахунок та використання в практичній діяльності підприємств навіть половини всіх можливих фінансових коефіцієнтів є недоцільним, оскільки збір і обробка інформації в такому випадку будуть займати досить тривалий проміжок часу. Тому для користувачів одного рівня, як правило, достатньо 5-7 коефіцієнтів, які найбільш повною мірою характеризують ефективність діяльності підприємств. Наприклад, для компаній, які намагаються вийти на ринок капіталу, важливою є оцінка показників EBITDA (прибуток за вирахуванням податків і амортизаційних відрахувань), а для підприємств, які активно використовують позиковий капітал актуальним є розрахунок показників ліквідності, ефективності використання власного і залученого капіталу [15].

Проф. Є.В. Мних, А.Д. Бутко наводять таку вимогу як проведення економічного аналізу шляхом моделювання процесів, які становлять економічне середовище, і управління ним через налагодження алгоритмів зв'язку між різними показниками з урахуванням реальних зв'язків [37, с. 45]. Слід погодитися з даною позицією, оскільки це допоможе проектувати відповідні аналітичні модулі в умовах використання комп'ютерних технологій.

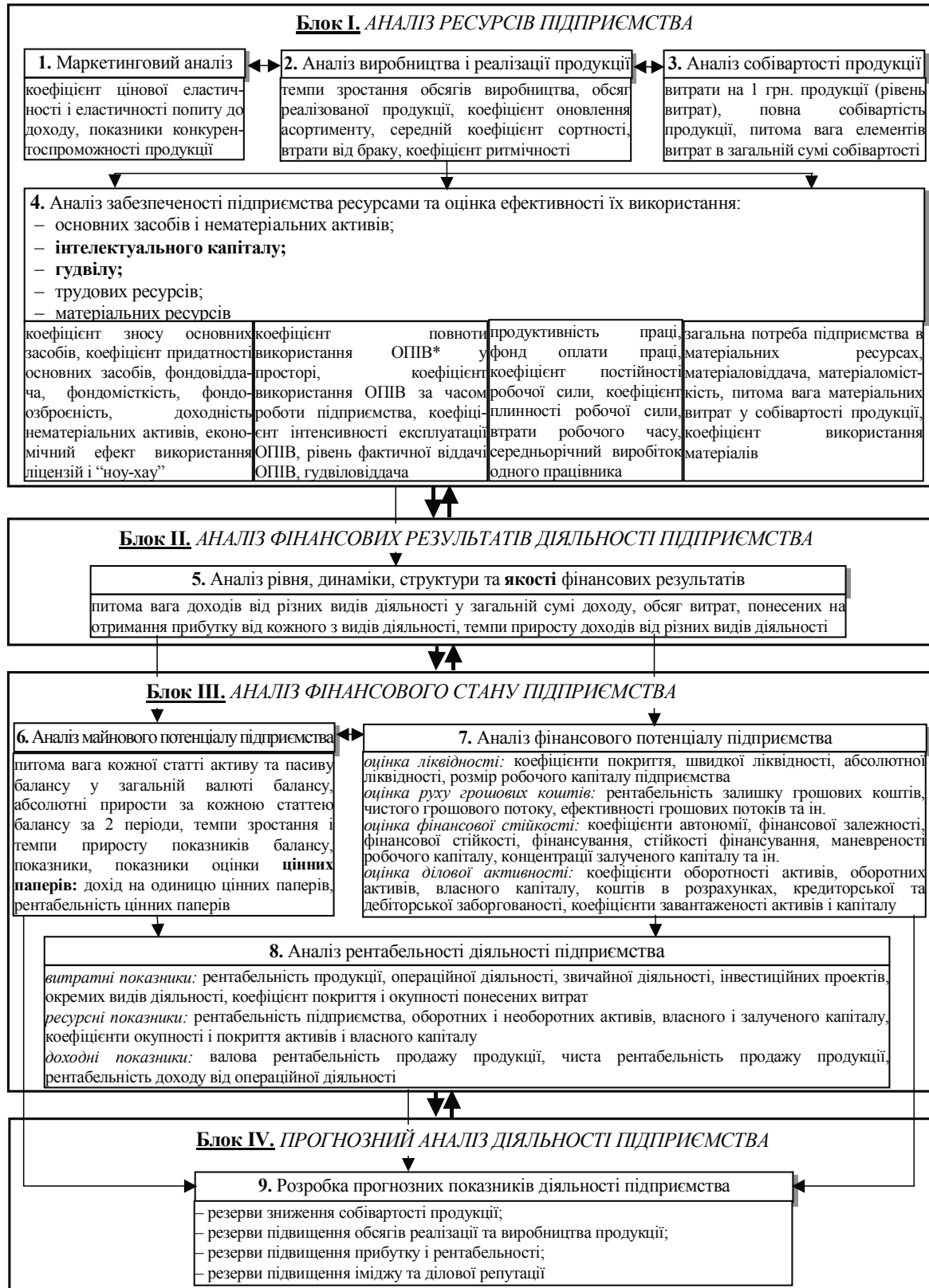
Запропоновані вимоги відносяться до всіх без винятку видів аналізу – перспективного, ретроспективного, оперативного (поточного), порівняльного, функціонально-вартісного та ін. і визначають зміст методики, яка повинна включати наступні складові елементи:

- формулювання завдань аналізу;
- об'єкти аналізу;
- система показників (синтетичних і аналітичних) для дослідження об'єкту аналізу, дослідження їх взаємозв'язків;
- послідовність проведення аналізу;
- методичні прийоми та способи дослідження об'єкта;
- інформаційне забезпечення проведення аналізу (способи її отримання й обробки);
- перелік організаційних етапів аналізу;
- послідовність оформлення результатів та її оцінка;
- розподіл обов'язків;
- порядок використання результатів аналізу.

І лише в цьому випадку методика буде всебічно охоплювати функцію аналізу на відповідних рівнях управління.

Враховуючи всі вище перераховані аспекти, пропонуємо проводити аналітичне дослідження всіх сторін діяльності підприємства у наступній послідовності (рис. 3) на основі запропонованого оптимального переліку оціночних показників, які відповідають інтересам власника (керівника) підприємства та використовуються управлінцями як для оцінки господарської діяльності за звітний період, так і для розробки стратегічних напрямів діяльності підприємства на найближчу перспективу. Наведений перелік показників може бути змінений або доповнений залежно від специфіки та цілей діяльності підприємства.

Застосування даної методики забезпечує розширення кола об'єктів аналізу всередині підприємства, що пов'язано з появою нових об'єктів бухгалтерського обліку, методики аналізу яких залишаються на стадії розробки. Удосконалення методики внутрішнього економічного аналізу діяльності підприємств пов'язано з розширенням кола застосовуваних методів економічного аналізу. Це стосується, насамперед, розширення сфери використання техніко-економічного аналізу, системного аналізу, вибіркового методів. Варто також включити до інструментів економічного аналізу методи ситуаційного аналізу, SWOT-аналізу, аналізу інституціональних змін, якісні показники.

→ – послідовність здійснення етапів аналізу; ↔ – можливість зміни послідовності проведення аналізу
 * ОПВ – об'єкти права інтелектуальної власності

Рис. 3. Пропонована схема проведення внутрішнього економічного аналізу господарської діяльності промислових підприємств

На запропонованій схемі відображені основні взаємозв'язки між показниками господарської діяльності підприємства. I-й блок “Аналіз ресурсів підприємства” відображає послідовність перебігу господарських процесів підприємства (постачання ресурсів, виробництво і реалізація продукції), які є основою для формування системи оціночних показників господарської діяльності підприємства. Сукупність показників фінансових результатів, фінансового стану, показників, які використовуються для оцінки ймовірності банкрутства підприємства, формують блоки II-й “Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства” III-й “Аналіз фінансового стану підприємства”. Показники ресурсозабезпеченості підприємства, виробництва та реалізації продукції, собівартості продукції, фінансових результатів, отриманих від її продажу є факторами, які формують та визначають ступінь стійкості фінансового стану підприємства.

II-й і III-й блоки у запропонованій методиці об'єднуються у фінансовий аналіз. До теперішнього часу немає чіткого тлумачення сутності фінансового аналізу, що викликає труднощі в розробці методики його проведення та розумінні завдань. Але у змістовному плані фінансовий аналіз є процесом, що полягає у здійсненні оцінки фінансового стану, фінансових результатів діяльності, неплатоспроможності та банкрутства підприємства, результатом якого є надання користувачам рекомендацій, необхідних для прийняття управлінських рішень щодо даного об'єкту аналізу.

За ринкових відносин питання фінансового аналізу набувають пріоритетного значення, оскільки попередньо проведений аналіз фінансового стану і фінансових результатів діяльності підприємства відповідно до запитів керівництва надає можливість сформулювати оптимальну структуру засобів підприємства, визначити найбільш раціональні шляхи використання ресурсів, забезпечити наявність на поточному рахунку підприємства мінімально необхідної суми грошових коштів для погашення поточних зобов'язань, розробити комплекс заходів з попередження чи недопущення виникнення збитків. Науковцями пропонується наступна послідовність проведення аналізу фінансового стану (рис. 4).

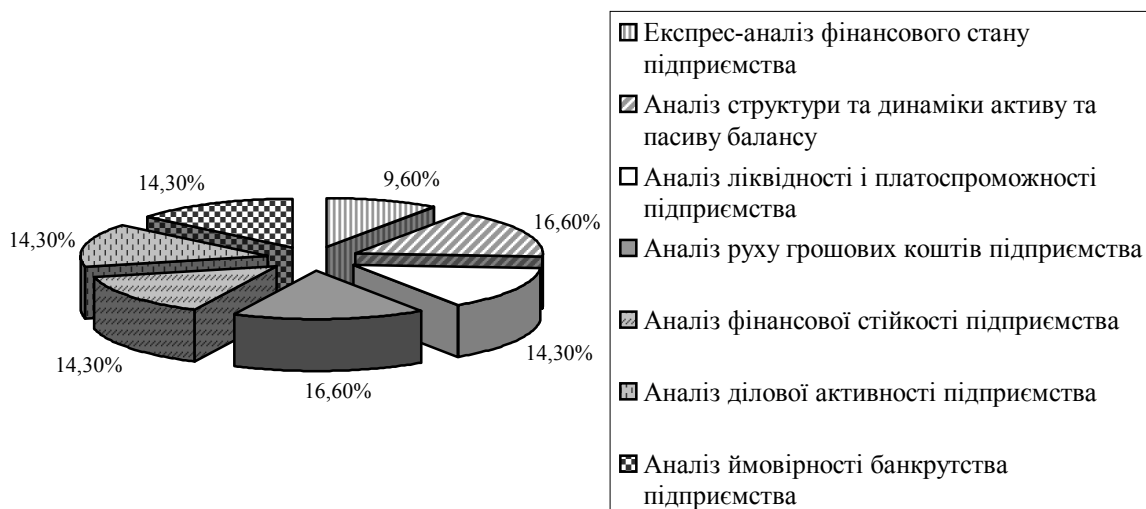

Рис. 4. Підходи авторів до послідовності здійснення аналізу фінансового стану підприємства

Основними етапами оцінки фінансового стану підприємства, виділеними науковцями, є аналіз структури та динаміки активу та пасиву балансу, ліквідності і платоспроможності, руху грошових коштів, фінансової стійкості, ділової активності, ймовірності банкрутства підприємства. Деякі з них (9,60 %) Ф.Ф. Бутинець, Є.В. Мних, Н.В. Тарасенко, Л.Н. Чечевичина виділяють окремим етапом експрес-аналіз фінансового стану підприємства.

Отже, автори по-різному підходять до формулювання етапів проведення аналізу фінансового стану, на кожному з етапів аналітичне дослідження пропонується здійснювати різними авторами на основі розробленої ними методики, яка відрізняється у кожному з літературних джерел переліком фінансових коефіцієнтів та їх нормативних значень. Найбільша кількість дискусійних питань з аналізу фінансового стану виникає при здійсненні аналітичного дослідження фінансової стійкості підприємства, його ліквідності та платоспроможності. Проведене дослідження методик аналізу фінансового стану за різними авторами свідчить не лише про відсутність єдиної системи оціночних показників для визначення ступеня стійкості фінансового стану підприємства, рівня платоспроможності та ліквідності суб'єктів господарювання, але й про наявність різних назв для показників, розрахованих за одним і тим же алгоритмом, та однакових назв для показників, обчислених різними способами.

Потрібно зазначити, що окремі автори пропонують розраховувати або недостатню кількість показників (П.Я. Попович [29]), або досить широкий спектр фінансових коефіцієнтів (В.О. Мец [24]) для оцінки фінансового стану підприємства, що не дозволяє уявити цілісну картину фінансового стану суб'єкта господарювання та сформувавши об'єктивну думку про ступінь стійкості фінансового стану підприємства.

Відмінності у назвах, методиці розрахунку фінансових коефіцієнтів, значні коливання у нормативних значеннях фінансових коефіцієнтів вказують на те, що методика фінансового аналізу в Україні є нерозробленою. Про причини невідповідності методики аналізу фінансового стану колишніх пострадянських країн ринковим умовам господарювання справедливо зазначає проф. В.В. Ковальов: “по-перше, багато коефіцієнтів було взято із західної літератури без будь-яких коментарів або мінімальної інтерпретації до специфіки функціонування вітчизняних підприємств у дуже нестійкому економічному та політичному середовищі. По-друге, на відміну від західної практики, якій відомі десятки аналітичних коефіцієнтів, хоч при проведенні реального аналізу їх відбирають, орієнтуючись на певне коло користувачів, вітчизняні аналітики найчастіше пропонують практикам розраховувати усі можливі коефіцієнти “туртом”, що нерідко призводить до множинності розрахунків та відсутності розуміння мети подібних розрахунків. По-третє, аналіз за допомогою коефіцієнтів завжди передбачає їх порівняння. Аналітичні показники та коефіцієнти, які розглядають ізольовано “беззахисні”, а часто й просто безглузді, вони набувають сенсу лише у тому разі, коли є можливість їх порівняння у просторово-часовому аспекті” [17, с. 30].

Вважаємо, що для оцінки фінансового стану потрібно використовувати не просто певний перелік фінансових коефіцієнтів, а їх систему, на основі вивчення яких можна було б сформувавши цілісну картину про фінансовий стан підприємства. Система оціночних показників фінансового стану підприємства має бути розроблена відповідно до потенційних інтересів кожної з груп користувачів фінансової звітності. Недоліком більшості розглянутих методик аналізу фінансового стану є відсутність диференціації нормативних значень фінансових коефіцієнтів за галузями промисловості. Так, лише проф. Г.В. Митрофановим [38] розроблена методика оцінки фінансового стану на підставі нормативних значень фінансових коефіцієнтів для підприємств машино- та верстатобудування, підприємств легкої і харчової промисловості, підприємств сфери обігу, які враховують особливості господарської діяльності кожної групи підприємств. Про необхідність диференціації нормативних значень фінансових коефіцієнтів за галузями промисловості також висловлює думку Л.А. Купчина, вказуючи на те що “система фінансових коефіцієнтів, яка

використовується у вітчизняній практиці, добре працює і надає достовірні результати тільки на підприємствах, у яких висока питома вага оборотних засобів в активах, а питома вага нерухомого майна та інших необоротних активів незначна (це підприємства торгівлі). Ті ж підприємства, які володіють більшою кількістю нерухомого майна, попадають у абсолютно протилежну ситуацію. Так як основна частина їх активів представлена у вигляді необоротних засобів, то оборотних засобів для поточної діяльності не вистачає. Тому таким підприємствам постійно потрібно користуватися короткостроковими позиковими коштами, що ще суттєвіше знижує рівень розрахованих показників” [20, с. 51].

Отже, фінансових показників, що використовуються для аналізу діяльності підприємства, значна кількість. Хоча для повної характеристики фінансового стану і тенденцій його змін достатньо порівняно невелика їх кількість. Впорядкування (поділ) фінансових коефіцієнтів можна здійснювати: за групами, що відображають інтереси різних категорій осіб, що мають відношення до підприємства (власників, інвесторів, керівництва, кредиторів, робітників, профспілок, державних органів та суспільства в цілому, як потенційних інвесторів і споживачів різноманітних соціальних благ, які генеруються даним підприємством); за групами, що характеризують основні властивості діяльності підприємства (ліквідність і платоспроможність, ефективність управління підприємством, прибутковість (рентабельність) його діяльності) та ін. Але важливо, щоб кожен з цих показників відображав найбільш суттєві сторони фінансового стану підприємства.

Реальна корисність використовуваних коефіцієнтів визначається конкретними завданнями, які ставить перед собою дослідник. Коефіцієнти, передусім, дають можливість побачити зміни у фінансовому стані або результатах господарської діяльності і допомагають визначити тенденції і структуру таких змін, що, в свою чергу, може вказати керівництву підприємства на загрози та можливості, які притаманні підприємству.

Таким чином, забезпечення проведення аналізу фінансового стану є можливим за наявності оптимального переліку показників. При оцінці фінансового стану слід орієнтуватися на сукупність показників, що комплексно характеризують майновий та фінансовий потенціал підприємства. Проводячи аналіз майнового потенціалу приймається до уваги не предметно-речова або функціональна його характеристики, а грошова оцінка, що дозволяє формувати висновки про оптимальність, можливість і доцільність вкладення фінансових ресурсів в активи підприємства. Фінансовий потенціал також визначається досягнутими за звітний період фінансовими результатами, і крім того, описується певними активними та пасивними статтями балансу, а також співвідношеннями між ними.

Зробити це можливо за даними звітності. Історичним аспектам виникнення аналізу фінансової звітності вітчизняними та зарубіжними дослідниками приділяється незначна увага. Однак розвиток і підвищення ефективності фінансового аналізу на сучасному етапі неможливі без врахування досягнень попередників і нерозв'язаних ними проблем.

Незважаючи на те, що оцінка фінансового стану підприємства в тому чи іншому вигляді проводилася з часів появи перших господарюючих суб'єктів, відокремлення систематизованого аналізу фінансової звітності (САФЗ) в окремий напрям економічного аналізу відбулося наприкінці XIX ст. Саме в цей час на Заході вперше в додатку до звіту підприємств залізничного транспорту почали подаватися розрахунки деяких відносних показників, що характеризували ліквідність підприємств та ефективність використання ресурсів.

Сутність викладених підходів до аналізу діяльності підприємства описується в основному представниками англо-американської школи бухгалтерського обліку і фінансового аналізу [17, с. 255]. Вплив англо-американської школи в контексті загальносвітових тенденцій в області бухгалтерського обліку і фінансів в останні роки стає все більш значимим. Цим пояснюються зміни в підходах до обліку, аналізу та управління фінансами в нашій країні. Західні фахівці виділяють п'ять відносно самостійних підходів щодо розуміння САФЗ: аналіз кредитоспроможності підприємства; за нормативними коефіцієнтами; на основі побудови піраміди показників; ймовірності банкрутства підприємства; рівня ефективності інвестування. Однак виділення таких підходів є досить умовним – у тій чи іншій мірі вони перетинаються і взаємодоповнюють один одного.

Розвиток цих підходів спрямований на те, щоб аналіз фінансової звітності чітко давав відповідь на наступні питання: перше – чи має підприємство прибуток за результатами господарської діяльності і друге – чи спроможне підприємство виконати взяті на себе зобов'язання і чи не призведе таке виконання до його ліквідації у зв'язку з недостатністю ресурсів. Для цього необхідною є розробка нових аналітичних коефіцієнтів.

Як бачимо, представники шкіл пропонують частковий аналіз, але на основі цих підходів доповнено і розширено межі САФЗ, що дозволяє найбільш повно використовувати показники фінансової звітності для оцінки діяльності підприємства.

IV-й блок методики економічного аналізу “Прогнозний аналіз діяльності підприємства” відображає послідовність розробки перспективних напрямів діяльності підприємства. Розрахунок показників, які характеризують напрями зміни параметрів зовнішнього середовища підприємства, резерви підвищення ефективності господарювання, прогнозований рівень беззбитковості

підприємства і показників, досягнутих підприємством за звітний період є основою для розробки прогнозних показників діяльності підприємства. Для цього спочатку встановлюється запланований рівень узагальнюючих показників (фінансових результатів, фінансового стану), на основі чого здійснюється планування необхідного розміру виробництва, понесених витрат у вигляді матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, що забезпечить отримання необхідного розміру прибутку.

Запропонована методика аналізу діяльності підприємства є єдиною, але складові елементи, вказані вище, будуть відрізнятися інформаційною базою і завданнями залежно від того, який здійснюється аналіз – прогнозний, оперативний чи ретроспективний.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного дослідження дійшли наступних висновків. По-перше, за часів планово-адміністративної економіки економічний аналіз був направлений на виявлення відхилень фактичних значень досліджуваних показників від запланованих та виявлення факторів, які спричинили ці зміни, оскільки оцінка показників діяльності підприємства здійснювалася з точки зору повноти виконання плану. За ринкових відносин кожен суб'єкт господарювання з'ясовує доцільність виходу на ринок та прогнозує ефективність випуску певного обсягу продукції, її конкурентоспроможність, оптимальність використання ресурсів підприємства. При цьому змінювалися завдання та система оціночних показників економічного аналізу, відповідаючи практичним вимогам відповідного періоду часу.

По-друге, виділено такі етапи методики проведення економічного аналізу: аналіз ресурсів підприємства, аналіз фінансових результатів діяльності, аналіз фінансового стану, прогнозний аналіз діяльності підприємства. Дана методика враховує використання оптимального переліку оціночних показників, які використовуються управлінським персоналом для оцінки господарської діяльності за звітний період і для її прогнозування. Її застосування забезпечує розширення переліку об'єктів аналізу і його методичних прийомів.

По-третє, методика фінансового аналізу в Україні є нерозробленою, що пов'язано із відмінностями у назвах показників, методиці розрахунку фінансових коефіцієнтів, значними коливаннями у їх нормативних значеннях. На сьогоднішній день в Україні набуло поширення застосування західних методик розрахунку фінансових коефіцієнтів. Однак, функціонуючі в інших країнах світу методики аналізу фінансової стійкості здебільшого неспроможні правильно оцінити стан справ саме в Україні. Тому в сучасних умовах постає питання про необхідність розробки системи оціночних показників фінансового стану за різними видами економічної діяльності, з позиції різних груп користувачів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Абрютина М.С., Грачев А.В.* Анализ финансово-экономической деятельности предприятия: Учебно-практическое пособие. – М.: Издательство “Дело и Сервис”, 1998. – 256 с.
2. *Аксененко А.* Организация оперативного анализа // Бухгалтерский учет. – 1965. – № 9. – С. 26-30
3. Анализ хозяйственной деятельности в промышленности: Учебник / В.И. Стражев, Л.А. Богдановская, О.Ф. Мигун и др.; Под общ. ред. В.И. Стражева. – 5-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Выш. шк., 2003. – 480 с.
4. Анализ хозяйственной деятельности: Учебник / И.А. Белобжецкий, В.А. Белобородова, М.Ф. Дьячков и др.; Под ред. В.А. Белобородовой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1985. – 352 с.
5. *Баканов М.И., Шеремет А.Д.* Теория экономического анализа: Учебник. - 3-е изд., перераб. - М.: Финансы и статистика, 1994. - 288 с.
6. *Баканов М.И., Шеремет А.Д.* Теория экономического анализа: – М.: Финансы и статистика, 1981. – 262 с.
7. *Барнгольц С.Б., Мельник М.В.* Методология экономического анализа деятельности хозяйствующего субъекта: Учеб. пособие. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 204 с.
8. *Барнгольц С.Б.* Организационные вопросы анализа хозяйственной деятельности // Бухгалтерский учет. – 1938. – № 7. – С. 23 – 27
9. *Дембинский Н.В.* Вопросы теории экономического анализа. – М.: “Финансы”, 1973. – 72 с.
10. Економічний аналіз господарської діяльності / Іващенко В.І., Болух М.А. – К.: ЗАТ “Нічвала”, 1999. – 204 с.
11. Економічний аналіз: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 “Облік і аудит” За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП “Рута”, 2003.– 680 с.
12. *Ермолович Л.Л., Сивчик Л.Г., Толкач Г.В., Щитникова И.В.* Анализ хозяйственной деятельности предприятия: Учеб. пособие / под общ. ред. Л.Л. Ермолович. – Мн.: Интерпрессервис; Экоперспектива, 2001. – 576 с.
13. *Житна І.П., Нескреба А.М.* Економічний аналіз господарської діяльності підприємств. Навч. посібник: Пер. з рос. – Вища школа, 1992. – 191 с.
14. *Івахненко В.М.* Курс економічного аналізу: Навч. посіб. К.: Знання-Прес, 2000. – 207 с.
15. Использование финансового анализа для управления компанией // Финансовый директор. – 2005. – № 4 // www.ibs.ru
16. *Калина А.В., Конєва М.І., Яценко В.О.* Сучасний економічний аналіз і прогнозування: Навч.-метод. посібник – . К.: МАУП, 1998. –213 с.

17. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 560 с.
18. Ковбасюк М. Нове у змісті економічного аналізу в зв'язку з переходом до ринку // Бухгалтерський облік і аудит. – 1994. – № 9. – С. 7-8
19. Кожанова Є.П., Отенко І.П. Економічний аналіз: Навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни. – Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2003. – 208 с.
20. Купчина Л.А. Анализ финансовой деятельности с помощью коэффициентов // Бухгалтерский учет. – 1997. – № 2. – С. 51-66
21. Кравченко Л.И. Анализ хозяйственной деятельности предприятий общественного питания. Учеб. - практ. пособие. / Л.И. Кравченко – Мн.: ООО “ФУАинформ”, 2003. – 288 с.
22. Максютов А.А. Экономический анализ: Учеб. Пособие для студентов вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 543 с.
23. Маргулис А.Ш. Экономический анализ работы предприятий.– М.: Финансы, 1980. – 240 с.
24. Мец В.О. Економічний аналіз фінансового стану і фінансових результатів підприємства: Навч. посіб. –К.: Вища шк., 2003. – 278 с.
25. Мних Є.В., Ференц Д.І. Економічний аналіз. – Навчальний посібник – Львів: “Армія України” – 2000. – 144 с.
26. Мних Є.В. Економічний аналіз: Підручник. – Київ: Центр навч. л-ри, 2003. – 412 с.
27. Остринская Ц.Р., Постникова Г.В. Экономический анализ деятельности предприятий, 1975. – 360 с.
28. Поклад И.И. Теоретические основы экономического анализа работы предприятий. – М.: Финансы, 1989. – 120 с.
29. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання. Підручник. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 454 с.
30. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. 3-е изд. – Мн.: ИП “Экоперспектива”; “Новое знание”, 1999. – 498 с.
31. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посіб. – К.: Знання, 2004. – 654 с.
32. Селезнева Н.Н. Ионова А.Ф. Финансовый анализ: Учеб. пособ. – М.: ЮНИТИ–ДАНА, 2002. – 201 с.
33. Солопенко М.И., Обозный С.Ф., Старовойтенко Л.И., Белозерский Л.С, Ковалевская А.П., Белецкий А.С. Анализ хозяйственной деятельности предприятий пищевой промышленности. – М.: Пищевая промышленность, 1978. – 344 с.

34. *Стеценко І.Т.* Основи менеджменту. Хто такий менеджер: Навч. посіб. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 224 с.
35. *Тарасенко Н.В.* Економічний аналіз: Навчальний посібник. – 3-тє видання, перероб. і доп. – Львів: “Новий світ – 2000”, – 2004. – 344 с.
36. Теория анализа хозяйственной деятельности: Учеб. / Л.И. Кравченко, В.В. Осмоловский, Н.А. Русак и др.; Под общ. ред. Л.И. Кравченко. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Новое знание, 2004. – 384 с.
37. Теорія економічного аналізу. Опорний конспект лекцій. / Укладачі Є.В. Мних, А.Д. Бутко. – К.: Київський національний торговельно-економічний університет, 2006. – 80 с.
38. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. / Г.В. Митрофанов, Г.О. Кравченко, Н.С. Барабаш та ін.; За ред. проф. Г.В. Митрофанова. – К.: Київ. Нац. торг.-екоп. ун-т, 2002. – 301 с.
39. *Цигилик І.І., Крпельницька С.О.* Економічний аналіз – основний чинник підвищення ефективності підприємницької діяльності // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №7 (25). – С. 90 – 95
40. *Чебан Т.М.* та ін. Теорія економічного аналізу: Навчальний посібник / Т.М. Чебан, Т.Л. Калінська, І.О. Дмитрієнко: За ред. проф. В.Є. Труша. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 214 с.
41. *Чечевицына Л.Н.* Экономический анализ: Учебное пособие. – Ростов н/Д: изд-во “Феникс”, 2001. – 448 с.
42. *Шеремет А.Д.* Теория экономического анализа: Учебник. – 2-е изд., доп. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 366 с.
43. *Шеремет А.Д.* Комплексный экономический анализ деятельности предприятия (вопросы методологии). – М.: “Экономика”, 1974. – 207 с.
44. *Яцків М.І.* Теорія економічного аналізу. – Львів: Світ, 1993. – 216 с.